

"ZMAGA-SVOBODA". SOKOLSKO JUGOSLOVANIZIRANJE

POVZETEK

Z organiziranjem jugoslovanske države se je poleg politike tudi civilna družba znašla v novih politično-kulturnih in socialnih okoliščinah. Za telesnokulturne organizacije je to pomenilo premislek in odločitev o nadaljnji usmeritvi, političnih povezavah in državnemu ali nedržavnemu povezovanju in organiziranju. Oblikovanje jugoslovanskega življenja je pomenilo razhod s tradicionalnim nemškim okvirjem, za športnike npr. nov razvojni korak in vključevanje v mednarodno športno areno, za sokolstvo pa je to pomenilo uresničitev idealov oziroma prizadevanja po jugoslovanskem zblževanju in združevanju.

Panslovansko evforijo ob rojstvu nove države, sokolska "zmaga in svoboda", je že kmalu po sestanku narodnih sokolskih organizacij januarja 1919 v Zagrebu skrhalo nacionalna realnost. Slovensko sokolstvo je o svojem delovanju v jugoslovanski državi razpravljalo v začetku januarja 1919 na "informativnem sestanku zastopnikov slovenskega sokolstva", kjer so se odločili za "centralizacijo in zedinjenje vsega Sokolstva v državi SHS pod praporom Jugoslovanskega Sokola". Združitev s Hrvaškimi in Srbskim Sokolom je potekala na Vidov dan 1919 v Novem Sadu po načelu "en narod, ena država, eno sokolstvo" in se zaključila na skupščini v Osijeku na Vidov dan leta 1921, simbolično sočasno s sprejetjem vidovdanske ustave.

ABSTRACT

"VICTORY-FREEDOM". SOKOLS YUGOSLAVIAZATION

By organizing of Yugoslav state the policy and civil society found themselves in new politic and cultural as well as social circumstances. For physiocultural organizations the fact of new state signified reflection and decision of future direction, political and sport joining, state or nonstate uniting. Forming of Yugoslav cultural life meant the dispersion with traditional German frame, what was for sport new step in progress and inclusion in international sport, while for Sokol the implementation of panslavic ideal and aspiration for south Slavic uniting. The fusion of south Slavic national sokol organisations was defined on meeting in January 1919 in Zagreb. Slovene Sokol debated new political and social situation in the beginning od January 1919 on the "informative meeting of representatives of Slovene Sokol" where they advocated uniting of Sokols in new state SCS under the flag of Yugoslav Sokol. The uniting took place on St. Vitus day 1919 in Novi Sad by principle "one nation, one state, one Sokol". It ended on generally assembly on St. Vitus day in Osijek in 1921 and it symbolically coincided with adoption of Constitution in parliament.

* dr. docent, Fakulteta za šport Univerze v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Gortanova 22
PhD, Assistant Professor, Faculty of Sport, University in Ljubljana, SI-1000 Ljubljana, Gortanova 22
E-mail: tomaz.pavlin@fsp.uni-lj.si

Z organiziranjem jugoslovanske države se je civilna družba znašla v novih politično-kulturnih in socialnih okoliščinah. Oblikovanje jugoslovanskega življenja je pomenilo razhod s tradicionalnim avstro-nemškim in madžarskim okvirjem, za športnike npr. nov razvojni korak in vključevanje v mednarodno športno areno, za sokolstvo pa je to pomenilo uresničitev idealov oziroma prizadevanja po jugoslovanskem zbliževanju in združevanju, ki je zahtevalo premislek in odločitev o nadaljnji usmeritvi, povezavah ali združevanju in organiziranju.

Sokolsko panslovstvo in južnoslovansko sodelovanje in povezovanje ima več stopenj, najprej na društveni ravni, po organiziranju narodnih zvez pa na ravni slednjih. Že konec sedemdesetih let 19. stoletja, ko so bila sokolska društva tako na Slovenskem kot na Hrvaškem redkost in ko politične razmere v Cislajtaciji narodnim društvom niso bile ugodne, so zagrebški Sokoli predlagali organiziranje Zveze hrvaškega in slovenskega sokolstva. Predlog ni prodril, skeptični so bili Ljubljanski Sokoli, pri katerih je kot zla slutnja lebdela izkušnja "sokolskega ekscesa" in vladnega razpusta Južnega Sokola leta 1867 ter vplivala na razmišljanje, da bi lahko povezovanje s Hrvati izzvalo prepoved društva s strani nemško-liberalne (nacionalne) vlade.¹ Novo poglavje je nastopilo na prehodu stoletja, ko beležimo sokolsko društveno rast, značilno tako v slovenskih kot hrvaških deželah. Na eni od sej Zagrebškega Sokola septembra 1901, ki se jo je udeležil tudi predstavnik Splitskega Sokola, je bila sprejeta ideja o solidarnem delu in enotni organizaciji Sokolov hrvaških in slovenskih dežel. Ker pa glede na politične razmere vladi političnih entitet Monarhije takšne Zveze ne bi potrdili, je bila podprta ideja o povezovanju v regionalne enote, "župe", in sicer, da se "*vsi Sokoli Hrvatske in Slavonije združijo ... v eno sokolsko Župo. Isto tako oni iz Dalmacije, Primorja in Slovenskih dežel*".² Vendar pa je nadaljnje povezovanje krenilo najprej v smer narodnega in vse-slovanskega povezovanja, čeprav so Sokoli v Splitu še marca 1903 predlagali organiziranje enotne jugoslovanske oziroma bolje rečeno južnoslovanske sokolske organizacije, ki bi zajemala bolgarske, srbske, hrvaške in slovenske Sokole z enotnim krojem in Tyrševo ali sokolsko telovadbo, enotno terminologijo ter enotnimi pravili in poslovniki.³ A kot že rečeno, razvoj je šel v smeri posameznih narodnih organizacij, 1904 je bila organizirana Hrvaška sokolska zveza, 1905 Slovenska sokolska zveza, sokolska društva prečanskih Srbov, ki so se občitneje razvila šele v začetku stoletja in kar sovпада z organiziranjem narodne Hrvaške sokolske zveze, pa so se povezala v župah s sedeži v Zagrebu, Sremskih Karlovcih, Sarajevu in Hercegovnem. Leta 1908 (aneksija BiH) so prečanski Srbski Sokoli sprejeli resolucijo o enotnosti srbskega sokolstva in težili k sodelovanju s Srbi v Kraljevini, s katerimi so skupno korakali v sprevodu na II. zletu hrvaškega sokolstva leta 1911 v Zagrebu.⁴ Vzporedno je potekal proces panslovanskega povezovanja in se zaključil januarja 1908 z ustanovitvijo Zveze slovanskega sokolstva (ZSS) s sedežem v Pragi.⁵ Starosta je postal Čeh J. Scheiner (tudi iniciator povezovanja), ki je obenem sporočil, da Bolgari obžalujejo svoje neprisotnost na seji, da pa podpirajo sprejete sklepe. Tudi Poljaki so podprli organiziranje Zveze, vendar so bili formalno proti včlanitvi iz strokovnega vzroka (drugačen telovadni sestav in metodika) in zaradi slovansko-političnega nebratstva, ki naj bi vladalo med Slovani (del Poljakov v okviru carske Rusije).⁶ V ZSS so se včlanili srbski sokoli iz Monarhije in Kraljevine Srbije in tako so bili glavni protagonisti poznejšega jugoslovanskega sokolstva včlanjeni

1 Ante Brozović, Istorija Sokolstva; v: Sveslavensko Sokolstvo, Beograd 1930, str. 28.

2 Prav tam.

3 Prav tam.

4 Isto tam, str. 47-49.

5 Vinko Zaletel, Zgodovina telesne vzgoje in Sokolstva, Ljubljana 1933, str. 169.

6 A. Brozović, n.d., str. 55.

v širši zvezi, ki je prekoračila meje Monarhije. Na I. zletu slovanske sokolske zveze leta 1912, ki je bil pridružen VI. češkemu vsesokolskemu zletu v Pragi, so se zastopniki hrvaškega in vsersrbskega sokolstva načelno pogovarjali in strinjali o južnoslovanski združitvi ter povabili tudi Slovence.⁷ Na predvečer prve vojne, 18. junija 1914, so se v Zagrebu sestali predstavniki slovenskega, hrvaškega in srbskega sokolstva. Kot je bil poudaril v uvodnem pozdravu predstavnik hrvaškega sokolstva Lazar Car, je sestanek zaupnega značaja in razložil, da so *"Hrvati, Slovenci in Srbi en narod, enakega karakterja in zato morajo imeti skupno bodočnost"*. Predlagal je še, da razpravljajo načelno o vprašanih skupnih nastopov, o enotni terminologiji in skupni zastavi, ki bi vsebovala vse barve južnoslovanskih narodov. Ob priliki nastopov bi jo nosil Sokol organizator prireditve, na zunanjih prireditvah pa bi nastopili v abecednem redu pod črko J kot Jugoslovani, medtem ko bi se zveza imenovala Sokolska zveza Južnih Slovanov. Starosta slovenskega sokolstva, zdravnik in dobrovoljec v balkanski vojni ter srbofil dr. Ivan Oražen, je na sestanku poudaril, da je *"medsebojna zveza Slovencev s Hrvati in Srbi postala posebej pomembna po balkanskih vojnah"* ter v imenu slovenskih sokolov izjavil, da *"je brezpogojno za ustanovitev Jugoslovanske sokolske zveze"*.⁸ Predstavniki srbskega sokolstva iz Kraljevine Srbije, Djuro Paunković, je poleg jugoslovanskega povezovanja izrazil tudi željo, da bi se *"bratje Bolgari vrnili med ostale slovanske brate"* in se priključili novi sokolski zvezi, kajti med njimi, da je struja, ki bi bila za takšno zблиžanje. Vlogo posrednika naj bi opravili Hrvati. Debata je ostala pri načelnih dogovorih in Oražen je predlagal, da bi se vse podrobnosti razpravljale ob priliki vsesokolskega zleta leta 1914 v Ljubljani. Tako je bil sprejet predlog Srdjana Budisavljevića, prečanskega srbskega Sokola, da vsaka narodna zveza imenuje po 5 predstavnikov, ki bi se sestali v času ljubljanskega zleta in pripravili nadaljnji načrt povezovanja.⁹ A ljubljanski zlet je bil prepovedan, prva svetovna vojna pa je prekinila sokolsko delo.

"Informativni sestanek zastopnikov slovenskega sokolstva"

Po prevratu in formiranju Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je sledilo delo pri obnavljanju društvenega in sokolskega življenja, organiziranje občnih zborov, telovadbe in vaditeljskih zborov, zbiranje preživelih in popolnjevanje strokovnih vrst, predvsem vaditeljskih zborov, ki so bili marsikje zaradi vojnih žrtev okrnjeni. Predvojna ideja jugoslovanskega sokolstva, ki je imela namen združiti sokolske narodne organizacije, ustvariti močno sokolsko gibanje na jugu, ki bi izhajalo iz razmer *"na jugu"* in ne bi zgolj posnemalo *"severnega"* (češkega) vzornika ter bi bilo obenem močno nacionalno gibanje, ki bi nudilo *"odpor proti pritiskom tujcev"* in služilo za *"pripravo odločne borbe s tujci"* ter skrbelo za zблиžanje južnih Slovanov,¹⁰ je bila v novih pogojih politično-kulturnega življenja vojna zmagovalka. Borbo za narodno emancipacijo iz časa Avstro-Ogrske naj bi po vojni zamenjal *"entuziazem"* nove države in *"entuziazem"* jugoslovanskega sokolstva, kakor je v začetku leta 1919 v prvi številki Sokola, glasila Slovenske sokolske zveze, vzneseno poudarjal pesnik, učitelj in idrijski sokol Engelbert Gangl. Njemu lastno je poetično poudarjal, da z jugoslovansko državo *"osvobojeni smo spon mrzlega, sovražnega mačehovstva"*, in klical *"Zmaga, zmaga! Je najsilnejši, najizra-*

⁷ Slovanske Sokolstvo, Praga 1927, str. 32; Drago Stepišnik: Telovadba na Slovenskem, Ljubljana 1972, str. 132–134.

⁸ A. Brozović, n. d., str. 55.

⁹ Sokolski Glasnik (dalje SG), 1919, str. 5–8, Pokušaj osnivanja Jugoslavenskog Sokolskog Saveza; Brozović, str. 56–58.

¹⁰ SG, 1919, str. 8–9, Ideja Jugoslavenskog Sokolskog Saveza.

zitejši poklik *zmagovalčev*", ko se nagne s kopjem v roki nad grobom premaganega in ga "radost ... dviga preko naporov in trpljenja do novega kulturnega ustvarjanja". "Svoboda, svoboda! ... Hoteli so, da bi nas ne bilo več, a mi smo hoteli da ostanemo! Zgodilo se je tako, kakor smo hoteli mi, zakaj najjače orožje je volja, in najlepša je tista pesem, ki spi v prsih in se razlije iz njih v veliki dan ob pravem času. In ta pesem se glasi: *Zmaga – svoboda!*" Gangl je poudaril, da je bodočnost Sokolstva "kulturni panslavizem", pot bodočnosti pa vodi prek jugoslovanske države, ki je otrok sokolstva, za katero je treba stisniti pest in napeti moči za njeno obrambo. In Sokoli so "bojna organizacija-revolucionarji smo, ki hočemo zgraditi v živih dušah nove svetove. Temelj-bratstvo; vezi-enakost; smoter-svoboda!", je evforično poudarjal Gangl. Žal pa jih je spremljala tudi bolečina, ker so deli narodnega ozemlja ostali pod tujcem, a bolečino je treba pregnati, kajti, kot poudari ob zaključku, imamo državo in žrtve niso bile zaman.¹¹

Slovensko sokolstvo je o svojem poslanstvu in delovanju v jugoslovanski državi razpravljalo 6. januarja 1919 na "informativnem sestanku zastopnikov slovenskega sokolstva". Na sestanku so se izrekli za "centralizacijo in zedinjenje vsega Sokolstva v državi SHS pod praporom Jugoslovanskega Sokola" in istočasno poverili vodstvu zveze nalogo, "da stopi v ta namen v stik z vsemi centralnimi sokolskimi organizacijami v ... državi".¹² V nadaljnjih sklepih so opredeljevali odnos sokolstva do politike, vere, žensk, mladine in športa, novega fenomena, kjer je igral pomembno vlogo nogomet, ter med drugim oblikovali program vzgoje in izobraževanja. O odnosu sokolstvo – politika je poročal sokolski delavec Riko Fux. Sokolska nacionalna in vzgojna usmeritev in javno delovanje so imeli določeno javno in politično težo, istočasno pa so želeli biti sokoli na merodajnih mestih (npr. v vzgoji, zdravstvu in vojski) in v javnosti upoštevani. Poudarili so, da je "Sokolstvo nepolitiška, toda vsenarodna organizacija", a tudi "bojna organizacija, kadar je treba braniti obstoj in svobodo naroda ter čistost narodne misli". Politično prepričanje in javno politično delovanje je prepuščeno individualnim odločitvam, politični boji pa morajo biti izključeni iz sokolstva. Zato pa je bila skladno z narodno-vzgojnim delom izražena želja, da bi se "v javnem življenju udeležilo kolikor mogoče dosti Sokolov". V odnosu do vere so zavzeli svobodoversko stališče, da se "spoštuje vsako versko prepričanje", ker je "verstvo najintimnejši in najsvetejši del notranjega življenja vsakega posameznika". Spoštovanje pa mora biti recipročno in sokolstvo "obsoja vsako zlorabo tega plemenitega čuvstva v kakršnekoli namene, ravno tako kakor obsoja zlorabo drugačnih idej in organizacij za uveljavljanje moči kateregakoli verstva!"¹³ Pomembno oziroma lahko rečemo najpomembnejšo vlogo v sokolskem delu in življenju je imela vzgoja, sokolska vzgoja. Izvrševala se je preko telovadbe oziroma telesne vzgoje, ki se je kot izraz, ki naj bi nadgradil večinarsko telovadbo, vse bolj uveljavljal, in preko izobraževalnega ali prosvetnega dela. Načrt sokolske vzgoje je pripravil E. Gangl, ki je vzgojo utemeljil na štirih področjih: telesni, нравni, demokratski in narodni, ki so sredstva "v dosegu sokolskega smotra", vzgojiti telesno in moralno krepstnega Sokola in Sokolico. Vzgojne smeri so morale biti zastopane enakomerno, kajti po Ganglovih besedah "telovadba sama bi ... vzgojila posameznika v spretnega telovadca, v atleta ali akrobata, ne dobili bi pa iz sokolskih telovadnic Sokolov. Poudarjanje in negovanje same нравne vzgoje bi nas metalo nazaj v starošolsko dobo golega humanizma, kakor bi naglašanje same demokracije dovajalo do demagogije, preziranja in omalovaževanja, sama narodna vzgoja pa bi se končno oplodila z nestrpnostjo in šovenizmom." Z roko v roki je moralo potekati izobraževalno delo, ki je obsegalo štiri sklope: sokolstvo (o sokolski ideji, idealih, načelih in zgodovini); zdravstvo (higiena in

11 Engelbert Gangl: *Zmaga-svoboda*, Sokol, 1919, 1–2, str. 1–4.

12 Sokol, 1919, 1–2, str. 10–14, Načelni in obvezni sklepi.

13 Riko Fux: *Sokolstvo-politika in verstvo*, Sokol, 1919, 1–2, str. 21–23.

red, alkohol, seksualno vprašanje, gibanje v naravi, prehrana, oblačila, ...); narodnost-nacionalizem (zgodovina Slovanov, Slovencev, Jugoslovanov, velikih mož, materin jezik, domovina); kultura (v širšem pomenu besede: književnost, umetnost, glasba, gledališče, gospodarska in socialna vprašanja, ustavno-pravna ureditev in dolžnosti državljanov).¹⁴ Sokolska vzgoja je bila torej zasnovana kompleksno. Telesna vzgoja, ki se je prepletala z нравstveno vzgojo, je temeljila na telovadbi, specifičnim sistemom vaj in vadbe, gojeni tako v telovadnici kot zunaj nje na telovadišču ob prepletanju z drugimi dejavnostmi (npr. ljudskimi igrami in tudi športi). Telovadnica, -išče sta bili glavni stični točki dela, tu so se vzgajali značajji, utrjevala volja in krepilo fizično stanje.¹⁵

V prvi polovici leta 1919 so bili Slovenski Sokoli vpeti v boje za severne meje in nemočno spremljali italijansko okupacijo "*sokolskih bratov in sester*". S poslanico češkemu sokolstvu in francoskim gimnastom so slednje obveščali o usodi slovenskih rojakov na okupiranih ozemljih, 20. februarja 1919 pa jih je na sestanek povabil "okrajni glavar dr. Vodopivec v imenu Narodnega sveta za okupirano ozemlje", kjer so razpravljali, "*na kak način naj bi se češka javnost potom družabnih organizacij živeje zainteresirala za naše najvažnejše vprašanje-to je za usodo naših okupiranih obmejnih pokrajin*". Obilo dela "*je dal tudi polom na koroški fronti*", kjer so se borili sokolski prostovoljci. Po "polomu" je bil ustanovljen Begunski odsek Sokola, ki je organiziral akcijo za nastanitev beguncev pri sokolskih društvih in poskrbel za približno 500 koroških beguncev. Vsled teh travmatičnih dogodkov so pisali Deželni vladi pismo in opozorili na slabo moralo prebivalstva po mestih in v provinci ter nezaupanje v vlado in njene odredbe, ki jim je iskati vzrok v "*nesrečni politiki vseh strank, ki jim je vsako sredstvo dobrodošlo, da zasejejo nejasnost in razdor v narodovo celoto*". Predlagali so opustitev vsakršnih "*strankarskih in osebnih bojev*", na kar bi morala vplivati deželna vlada, prav tako naj se ne dovoli prireditev "*zabavnega značaja, ki navajajo ljudstvo k pijančevanju in plesu in mu jemljejo s tem smisel za celokupno narodovo stvar*". Rešitev so videli v izobraževalnem delu civilnih organizacij, ki bi med ljudmi vzbujalo "*ljubezen do naroda*" in gojilo "*zavest državne skupnosti*". Zato naj "*deželna vlada da na razpolago podpisani Zvezi in drugim nepolitiškim organizacijam primernih sredstev*", kar se je tudi zgodilo.¹⁶

"Jugoslovanski" sestanek v Zagrebu

26. januarja 1919 je v Zagrebu potekal sestanek zastopnikov slovenskega, hrvaškega in srbskega sokolstva. Povrnili so se na stanje junija 1914 in ugotovili, da "*tedanji načrt izpremenjenim razmeram več ne zadošča in je predvsem potreba, da se ustanovi enotna mogočna organizacija jugoslovanskega sokolstva*".¹⁷ Starosta slovenskega sokolstva Ivan Oražen je predlagal, da slovenska, hrvaška in srbska sokolska zveza "*prenehajo z delovanjem in organizirajo enotno zvezo*". V sokolskih centrih bi ohranili tajništva, ki bi do nadaljnjega vodila administrativno in tehnično delo. Predlog je bil sprejet, novo sokolsko zvezo so najprej previdno poimenovali Sokolska zveza SHS¹⁸ ter sprejeli deklaracijo, da "*narod Srba, Hrvata i Slovenca jeste jedan. Sokolska društva Srba, Hrvata i Slovenaca bila su, jesu i moraju biti narodna društva. Narod je jedan, pa i sokolska društva moraju biti jedna. ... Slavenstvo jeste jedno. Narod Srba, Hrvata i Slovenaca bio je, jeste i mora biti slavenski i jedan. Slavenstvo je deo čovečanstva. Ide-*

¹⁴ E. Gangl: Sokolstvo in izobrazba, Sokol, 1919, 1–2, str. 63–66.

¹⁵ Sokol, 1919, str. 85, O organizaciji izobraževalnega dela v sokolstvu.

¹⁶ Sokol, 1919, 6–7, str. 164–167, Občni zbor SSZ.

¹⁷ SG, 1919, str. 28–31, Zapisnik; Sokol, 1919, 1–2, str. 37–38, Iz Zveze.

¹⁸ Sokol, 1919, 3–4, str. 83–85, Sokolski savez SHS.

ali čovečanstva su jedni. Slavenško Sokolstvo pa i Sokolstvo Srba, Hrvata i Slovenaca težilo je, teži i težiće za ostvarenjem tih ideala."¹⁹

Zagrebski sestanek je bil prvi korak k centralizaciji sokolstva v jugoslovanski državi. V luči nadaljnjega dela je bil izvoljen pripravljalni oziroma organizacijski odbor, ki je prevzel organizacijsko delo in ki je pripravil Načrt sokolske ustave in pravil. Ustanovna skupščina oziroma sabor je bila predvidena na Vidov dan (28. junij) 1919 v Beogradu. Marca 1919 je odbor nove zveze pričel izdajati v Zagrebu skupno glasilo Sokolski glasnik SHS, ki je izhajal v srbohrvaščini in slovenščini ter v latinici in cirilici.²⁰ Na zagrebškem sestanku so sicer sprejeli idejo enotne in centralizirane organizacije, ki pa v praksi ni povsod naletela na odobravanje. Do razhajanja stališč je prišlo med hrvaškimi sokoli, kajti zagrebška župa se je februarja istega leta najprej izrekla proti enotni ali centralistično-unitaristični sokolski organizaciji, a se je naslednji mesec podredila sklepom skupščine hrvaške sokolske zveze, ki je v deklaraciji izjavila načelno podporo združitvi treh plemenskih sokolskih zvez v enotno jugoslovansko organizacijo.²¹ Slovensko sokolstvo se je na svojem občnem zboru 15. junija 1919 "izreklo ... z velikim navdušenjem za ujedinjenje vsega Sokolstva v naši državi".²²

Ustanovni "sabor" enotne Sokolske zveze SHS

Posledice vojne so se v Beogradu v letu 1919 le še premočno poznale in pripravljalni odbor je sabor in javno telovadbo prenesel v Novi Sad. Vidovdanski sabor 1919 je potekal pod načelom "en narod, ena država, eno sokolstvo". Unitaristično sokolsko načelo je bilo sorazmerno političnemu "en narod, ena država" in narodnemu troedinstvu. Sabora se je udeležilo okrog 1200 telovadk in telovadcev ter delegatov iz vse države. Slovenskim Sokolom so se na poti v Novi Sad priključevala hrvaško-srbska sokolska zastopstva in vsako srečanje je bilo svojevrsten ritual snidenja. Vožnja z vlakom in vzdušje sta bila evforična, "med vožnjo so bili povsod na večjih kolodvorih presrčni sprejemi in pozdravi. Učiteljstvo je privedlo šolsko mladino na kolodvore, ..., prihiteli so v mnogih krajih vsi – stari in mladi – ... Bili so to iskreni sprejemi, odkriti, brez hlinjenja in brez sile, pravi izraz čustev osvobojenega ljudstva." Po prihodu v Novi Sad sta sledila pozdrav najvišjih predstavnikov politične oblasti nove države in sprejem. Naslednji dan je bila na vrsti proslava Vidovega dne z mašo pravoslavnega popa, "dolgoletnega sokolskega delavca", zatem pa so telovadci odkorakali na telovadišče, delegati pa k prvemu slavnostnemu zborovanju, ki se ga je udeležilo tudi zastopstvo dvora in vlade, poslanec češkoslovaške države in predstavnik ruske emigracije.²³

Sabor je odprl "starešina" sabora srbski sokol Djuro Paunković in med drugim poudaril, da so ga sklicali, da bo "javnim, poštenim, sporazumnim i junačkim dogovorom, kako da se Sokolstvo SHS raširi, ojača, obnovi, pa da u svome razviću i vršēci svoje velike zadaće, dođe sve dalje i sve više, da se raširi u sve delove našeg naroda, da obuhvati sve članove našeg naroda, da ponese u najveće visine narodnu misao jačine, zdravlja, slobode, ujedinjenja i samostalnosti, da prodre u svaku kuću našu, da uđe u svakog čoveka našeg, te da se ideja sokolska potpuno pokrije i složi sa idejom integriteta naroda".²⁴ Načrt sokolske ustave je določal prehod narodnih sokolskih or-

¹⁹ SG, 1919, str. 28–31; Zapisnik; Sokol, 1919, 1–2, str. 37–38, Sokolski savez SHS.

²⁰ SG, 1919, str. 28–30; Zapisnik; Sokol, 1919, 1–2, str. 37–38, Sokolski savez SHS; Sokol, 1919, 6–7, str. 165, Občni zbor SSZ.

²¹ A. Brozović, n.d., str. 60.

²² Sokol, 1919, 6–7, str. 166, Občni zbor SSZ.

²³ Sokol, 1919, 6–7, str. 163–165, Sokolski sabor v Novem Sadu.

²⁴ SG, 1919, str. 280–282; Dokumenti Sokolski.

ganizacij v skupne organizacije ali pa organiziranje novih, to je jugoslovanskih oziroma SHS organizacij. To je npr. na narodnostno mešanih ozemljih Hrvaške in Bosne pomenilo združevanje različnih narodnih društev v enotna društva in opustitev dotedanjih narodnih imen v imenih novih sokolskih društev, kar je bila dotedanja praksa med Hrvati in prečanskimi Srbi. Kot zgled so že pred saborom navajali primer slovenskega in češkega sokolstva, ki narodnega imena v imenu društva nista uporabljala, pač pa Sokol tega ali onega kraja (npr. Ljubljanski Sokol, Tržaški Sokol), župa pa je bila poimenovana ali po regiji oziroma pokrajini ali po sedežu župe (npr. župa Ljubljana, Tržaška župa, Gorenjska župa). Načrt je postavil tudi terminski plan jugoslovaniziranja oziroma organiziranje najprej novih organizacij in zatem likvidacije starih (narodnih) in sicer za društva do konca leta 1919, za župe do konca marca 1920, narodne zveze pa so se imele likvidirati zadnje in sicer do prve skupščine v letu 1920. Prav tako je načrt določal, da je lahko v enem mestu le eno sokolsko društvo, čemur je oponiral hrvaški sokol Milan Dečak (član matičnega Hrvaškega Sokola iz Zagreba) in predlagal, da bi lahko bilo v enem mestu, zlasti večjem mestu, več društev, ki bi ob imenu Sokol dodali številko glede na starost društva (npr. Sokol I., II., III. itd.-podobno predvojni praksi v Ljubljani). Organizacijski odbor (v njegovem imenu Stevan Simeonović Čokić, Sremski Karlovci) je nasprotoval, da je to le *"stražnji izlaz, da se u takvoj formi ponovno dele društva prema plemenima i nacionalnosti"*. Za sedež nove organizacije v prvih petih letih je organizacijski odbor predlagal Ljubljano, medtem ko je Hrvaško Sokolstvo predlagalo, da naj bo sedež *"naizmjenice u Zagrebu, Beogradu, Ljubljani, ili u kojem drugom središtu, ..., a prvo sjedište kao za sada najpodesnije neka bude Zagreb"*. Hrvaško Sokolstvo je tudi predlagalo, da se lahko v sokolska društva sprejmejo kot člani *"samo oni Židovi cioniste, koji se priznavaju Hrvatima ili Slavenima, dok se Židovi cioniste, koji se priznavaju članovima židovske narodnosti, ne smiju primati"*, kar pa je bilo modulirano, da *"primanje Židova u sokolske redove da se udesi prema njihovom nacionalnom radu"*. Poznejši načrt društvenih pravilnikov je glede članstva določal, da je lahko član društva vsak Slovan, ki napolni 18 let, dekleta pa s šestnajstim letom.²⁵ Načrtovano ime nove organizacije, Sokolski savez SHS, je sprožilo načelno pripombo staroste Hrvaškega Sokolstva Lazarja Cara, ki je tudi v imenu hrvaškega sokolstva predlagal, da bi že z imenom simbolizirali *"novo dobo sokolstva"* in predlagal ime Jugoslovanski sokolski savez. Pri tem se je skliceval na slovansko vzajemnost in del te vzajemnosti je ravno spajanje srbsko-hrvaškega-slovenskega imena, kajti sokolstvo je eno in ne bi bilo treba obdržati plemenske lastnosti in tradicije. Če je med sokoli iskreno prepričanje, da so *"jedan narod, onda treba uzeti jedno pismo i jedan jezik, jedno ime, to treba da nam je sokolski cilj"*. In če je že treba zaradi aktualnih razlogov ohraniti tri imena, bo treba v prihodnosti to preseči in oblikovati skupno ime.²⁶ Referent Simeonović Čokić je priznal, da je prigovor Lazarja Cara tehten in soglašal, da je treba nadaljevati delo v smeri unifikacije imena, vendar ne prehitro, pač pa *"pažljivo-taktički ..., da se ne postigne protivno. Ima delova našega naroda, koji nije na čisto s tim, te njega treba obavestiti. Pitanje jednoga imena treba radom da se razvije, da sazre i da dodje do jedinstvenoga imena."*²⁷ Prvi korak k skupnemu imenu pa je bil opuščanje narodnih imen in oseb v imenih društev in žup. Glede organizacije žup so na saboru sprejeli predlog organizacijske mreže 33 žup. Referent organizacijskega odbora Spužević iz Mostarja, je navajal, da je bilo za *"razgraničenje župa ... važno, kako da se otmemo plemenskim granicama tako da se odazovemo vojnim razlozima, ekonomskim i*

25 SG, 1919, str. 304–305, Dokumenti Sokolski; Sokol, 1919, 8–9, str. 214–222, Sokolski sabor v Novem Sadu.

26 SG, 1919, str. 307–309, Dokumenti Sokolski.

27 Isto tam, str. 308–309.

saobračajnim prilikama." Predlog je bil poslan starim župam v obravnavo in po njihovih pripombah bi se šele določile meje. Na Slovenskem je bilo predvidenih 7 žup, predlog je vključeval tudi Idrijsko župo, ki je po rapalski pogodbi odpadla, tako da je bilo na Slovenskem oblikovanih 6 žup. Odpisani pa sta že bili bivši Tržaška in Goriška župa, medtem ko je načrt poleg Idrije vključeval še Istro in Kvarner ter Zadarsko območje. Glede na okupacijo teh predelov je Grga Andjelinović (Split) predlagal, da sabor protestira proti italijanskemu nasilju, Slavko Fornazarič, sokolski emigrant iz Gorice, pa je predlagal resolucijo, ki naj se ne bi poslala na mirovno konferenco, pač pa slovenskim bratom, zvezi francoskih gimnazistov in češkim sokolom. Resolucija sokolov iz zasedenega ozemlja je poudarila, da *"najvišji cilj Sokolstva, svoboda, neodvisnost in sreča celokupnega naroda, do danes še ni izpolnjen, in ne bode tako dolgo, dokler ječi še en sam sin ali hči njegove domovine in najmanji košček pod tujim robstvom"*. Zato v tem svečanem trenutku sokolskega združevanja prisegajo, da bodo za svoje vzvišene cilje posvetili vse svoje moči, se borili in delali, *"dokler ne bo ves narod svoboden, srečen in združen, dokler ne bo pregnan zadnji neprijatelj iz Blagoslovljene rodne zemlje od Soče do Vardara..."* Resolucija je bila sprejeta enoglasno, predsedstvo sabora pa jo je poslalo češkemu Sokolu, sokolstvu v ZDA in zvezi francoskih gimnazistov. Sabor je prav tako poslal pozdrav borcem *"Sokolske dobrovoljske legije"* v Medjimurju. Ob koncu je bila predlagano in izvoljeno prvo vodstvo. Vodstvo je bilo poverjeno spoštovanemu sokolskemu borcu in podporniku jugoslovanstvu Ivanu Oražnu (podstarosti Lazar Car in Miloš Popović), za načelnika je bil izvoljen predvojni zmagovalec tekme za Slovanskega prvaka leta 1912 Stane Vidmar, za tajnika Riko Fuks, za blagajnika Bogumil Kajzelj, med odborniki pa je bil tudi Engelbert Gangl.²⁸

Jugoslovansko preimenovanje

Sokolstvo so v naslednjem obdobju zaznamovali delo za reorganizacijo in aktualni politični dogodki v državi, ki so ga vsrkali v politične centralistično-avtonomistične agitacije in borbe, kajti istovetenje sokolske nacionalne ideje in jugoslovanstva ter jugoslovanske države jih je potiskalo na stran unitarističnega tabora, najsi so na to pristajali ali ne. Na drugi strani je Sokolstvo kot moralni zmagovalec prve svetovne vojne želelo utrditi družbeno vlogo, zlasti na vzgojnem področju. Že na saboru so med drugimi sprejeli načelno stališče Sokol in šole, v katerem je bilo poudarjeno, da bi morala biti Sokol in šola recipročno povezana. Sokolstvo namreč že preko 50 let vrši narodno nalogo in zato bi v novi državi moralo s svojim duhom prodreti v vse narodne, meščanske, srednje in ostale šole ter prevzeti šolsko telesno vzgojo. Sokolski učitelji naj bi bili tudi učitelji telesne vzgoje in obratno, Sokolstvo pa bi moralo imeti *"savjetujuči glas kod uredjenja svakog pitanja tjelesnog odgoja i to kod najniže inštrancije kod sesoskih općina, pa do najviše inštrancije kod ministarstva prosvjete i narodne obrane i kod svih ministarstva, gdje dolazi u pretres organizacija tjelesnog odgoja našeg naroda"*,²⁹ je poudarjala načelna deklaracija, ki naj bi z naredbo demokratske vlade januarja 1920 o šolski telovadbi po sokolskem sistemu zaživela in na zahodu države iz šole izrinjala telovadne nazorske nasprotnike, katoliške Orle. S prestopom šolskih vrat in uvedbo sokolske telovadbe in narodne vzgoje so trčili v katoliškem delu države ob tradicionalnega vzgojitelja Katoliško Cerkev in bili toliko bolj vpeti v kulturni boj, ki se je razplamteval.

²⁸ Isto tam, str. 304–314.

²⁹ Isto tam, str. 294–295.

Do konca leta 1919 bi se morala preoblikovati vsa stara društva. Proces je ponekod tekkel prepočasi, zlasti na narodnostno mešanih ozemljih, ponekod obremenjen s petjem slave junaški srbski vojski in srbskim sokolskim prostovoljcem ter bojaznijo prevlade, ki se je artikulirala ob centralistično-avtonomističnih politično-kulturnih sporih in bojih. Lazar Popović (član Srbskega Sokola v Zagrebu), je v Sokolskem glasniku opozarjal, da je s saborom združitvev legalizirana, a to je le zunanost, ki ji mora slediti notranja združitve, utemeljena na novi sokolski nacionalni ideji, to je jugoslovanskem nacionalizmu. Le-ta se še gradi in ločuje *"sokolstvo prošlosti od sokolstva budućnosti"*. Ločuje pa tudi sokole in jih postavlja pred odločitev za staro in dogmatsko ali novo in svobodno, *"ali iz mešavine i zbrke moramo van, iz mraka i tame moramo u svetlost! Naše pokolenje nosi sobom tugu pogleda u ono, što se više nikad neće vratiti, i radost snage, što će da stvara kao Bog!"*³⁰ Najodmevnejše in simbolično je bilo združevanje oziroma *"fuzija"* v Zagrebu med Hrvaškim in Srbskim Sokolom, dvema matičnima narodnima društvema. V začetku novembra 1919 je potekala izredna skupščina Sokola II. (preimenovani Srbski Sokol), ki je sprejela zaključek, da se društvo likvidira in združi s Sokolom I. (preimenovani Hrvaški Sokol)³¹ v novo sokolsko društvo Sokol Zagreb. Prav tako bi isto moralo storiti matično hrvaško društvo, vendar pa je del članstva nasprotoval in predlagal, naj srbski Sokol II. kot mlajše društvo pristopi k hrvaškemu Sokolu I., a s predlogom niso uspeli. Nedvomno so fuzijo obremenjevali pomisleki glede lastništva, saj so imela nekatera društva zgrajene sokolnice s telovadnico in telovadnim orodjem in bi se njihova lastnina prenesla na novo društvo z novim vodstvom, kot npr. v Zagrebu, kjer je imel hrvaški Sokol ličen sokolski dom na Wilsonovem trgu in bi le-ta prešel pod okvir novega društva. Sredi decembra 1919 je tudi v Sokolu I. potekala skupščina, kjer pa niso enoglasno sprejeli sklepa o likvidaciji in združitvi. Nezadovoljstvo dela hrvaških sokolov se je odrazilo v pripravah na skupščino novega sokolskega društva pri vprašanju volilne liste in *"staroste"* (predsednika), medtem ko so se za upravni odbor sporazumeli. Za starosto so bili kandidirani trije predstavniki, Lav Mazzura (Sokol I.) in Laza Popović (Sokol II.) ter nevtralni Milan Marjanović. Pripravljene so bile trojne glasovnice in članstvo se je odločalo ali za Popovića in Mazzuro kot podstarosto, ali za Mazzuro, ali Marjanovića z obema protikandidatoma kot podstarosti. Ostali že dogovorjeni odbori so bili enaki pri vseh treh kandidatih. V kratkem času do konstitutivne skupščine konec decembra 1919 so se razvneli duhovi in strahovi. Oblikovan je bil vzporedni *"izborni odbor Sokola I."* z novo listo, ki je v zasebnem razglasu članstvu priporočal, *"da za nju glasuju, jer da je hrvatski karakter Zagreba i Sokola u opasnosti ..."*. V pomiritev strasti se je konstitutivna skupščina začela z *"deklaracijo o ujedinjenju sokolskih društava u Zagrebu"*, kjer so poudarili zgodovinska sokolska dejstva, da je *"veliki najvažniji perijod ujedinjenog jugoslavenskog sokolstva vezan na Zagreb! U Zagrebu su se još prije rata vodili ozbiljni dogovori za osnutak jugoslavenskog Sokolskog saveza. U Zagrebu je ista stvar žestokim temeperamentom nastavljena početkom god. 1919. U Zagrebu evo osnivamo danas najveće, najbolje i najlepše jugoslavensko sokolsko društvo!"* Zato je bilo logično, da sta imela združitvev in bratsko sodelovanje v Zagrebu velik moralni pomen in bila ob enem *"završetak poslednjeg pohoda ideje oslobodjenja i ujedinjenja"*. Volilni odbor je predlagal za starosto Marjanovića, na kar ni pristal Mazzura in izvedene so bile volitve izmed treh kandidatov, čeprav naj bi Marjanović, kot je pozneje pojasnjeval, že pred tem odstopil od kandidature. V drugi krog sta se uvrstila Mazzura (468 glasov) in Popović (453 glasov). Drugi krog volitev, ki so prešle sokolske okvire in odmevale v

³⁰ Lazar Popović: Problemi ujedinjenoga jugoslavenskoga sokolstva, SG, 1919, str. 454–457.

³¹ Obe društvi sta namreč že v prvi polovici leta 1919, po sestanku zastopnikov narodnih sokolskih organizacij v Zagrebu, svoji imeni spremenili v Sokol in glede na starost društva dodali številko.

javnosti, je odpadel, ker je Laza Popović odstopil od kandidature, ker njegov "ideal" ni bila sokolska funkcija, tega mu tudi ostale dolžnosti ne dovoljujejo, pač pa je njegov ideal "naše sokolsko ujedinjenje u sokolstvu", čemur se je in se bo posvetil. Tako je postal starosta hrvaški sokol Lav Mazzura, podstarosta srbski sokol Srdjan Budi-savljević in drugi podstarosta hrvaški sokol Milan Dečak.

Starešinstvo Zveze je v začetku januarja 1920 ugotavljalo, da "ujedinjenje" društev in likvidacija starih društev še kar poteka, resda "povoljno brez vsakojakih nasprotstev", februarja pa, da "še precej dobro napreduje" in navajali primer zavračanja fuzije v Novi Gradiški in Banja Luki,³² pa v Osijeku, Petrinji in Otočcu.³³ Ker so ponekod, kot je ugotavljalo starešinstvo na seji marca 1920, osebni spori prevagali "fuzijo", po sabor-skih načrtih pa bi se morale v prvi polovici leta 1920 oblikovati že skupne župe, je marca 1920 starešinstvo Zveze v posebnem pozivu poudarilo prepletenost jugoslovanske narodne in jugoslovanske sokolske ideje ter pozivalo članstvo v borbo za idejo enotnosti jugoslovanskega sokolstva in njeno realizacijo,³⁴ ponekod pa tudi direktno posredovalo. Fuzije in reorganiziranje ter aktualno stanje v državi, okupacija in borbe za meje, mobilizacija in demobilizacija ter vprašanje financ so vplivali na odločitev, da se jugoslovansko sokolstvo polnoštevilno ne udeleži zleta češko-slovaškega sokolstva poleti 1920, pač pa le zastopstvo starešinstva in tehničnega odbora.³⁵ Seveda je to sprožilo nezadovoljstvo, ponekod so hoteli v Prago celo na svojo roko, vendar odločitev je ostala nespremenjena, zato pa je starešinstvo pozvalo članstvo, naj se pripravi na zlet v okviru skupščine v Mariboru. Le-ta je potekala konce avgusta 1920 ob prisotnosti visokih gostov, "ali to nije odlučno, naši ministri pokazuju se i govore u raznim zgo-dama, i naši ministri jednakom ljubavlju grle i sokole i internacionalne katolike"; med gosti je bil tudi predsednik začasnega parlamenta dr. Ribar, "časť mu i slava kao sokolu".³⁶ Tajniško poročilo je poudarilo, da je "fuzija plemenskih društev ... povzročala mnogo ostrih in težkih konfliktov med Sokolstvom", ki je reorganizacijo podaljšalo v leto 1920, na drugi strani pa je vplivala na fuzije "doba političnih konfliktov", kar je sprožalo strah, "da se strastna politična agitacija zanese celo v sokolska društva".³⁷ Po fuzijah so sledile reorganizacije žup in končno likvidacije narodnih zvez. Med župami je bila največja in najbolj jugoslovanska ter vzorčni primer zagrebška župa, ki je združevala Hrvate, Srbe in Slovence oziroma društva hrvaških in srbskih sokolov ter slovenska sokolska društva iz Posavja, ki so se raje kot celjski pridružila zagrebški župi. Vzroki so bili v slabih povezavah s Celjem, zaradi česar bi trpelo strokovno delo. Ideja pridru-žitve, "idealna že s pogledom moralne vrednosti same" kaj šele tehnične koristi, je med slovenskimi društvi naletela na pomisleke, "strahove majorizacije" in pokazala drugo plat zedinjevanja, ko je bilo "ujedinjenje na programu in v besedah, v srcih pa strah pred lastnim bratom", vendar pa je vzor Brežiškega Sokola in pristop zagrebški župi presegel nasprotovanje.³⁸ Na skupščini so se spomnili članov pod italijansko "zasedbo", in ugotavljali, da nimajo ožjih stikov in ne vedo, kaj točno se dogaja, ter upajo, "da se razmere ... ublaže, tako da bodo omogočeni ožji stiki in medsebojna podpora".³⁹ Kot pa dobro vemo, so se razmere za tamkajšnje Sokole še poslabšale, v letu 1920 in 1921 so italijanski nacionalisti in fašisti celo napadli ali zažgali sokolske in narodne domove na Tržaškem.

32 SG, 1920, str. 52, III. Seja starešinstva Sok. Sav. SHS; str. 91, Redakcija SG.

33 SG, 1920, str. 194, Izveštaj.

34 SG, 1920, str. 145–146, Jugoslavenskom sokolstvu!

35 SG, 1920, str. 165–168, IV. seja starešinstva Sok. Sav. SHS.

36 SG, 1920, str. 369, Maribor.

37 SG, 1920, str. 385, Zapisnik.

38 SG, 1920, str. 453–454, Prva jugoslovanska župa.

39 SG, 1920, str. 387, Zapisnik.

Mariborska skupščina je potrdila novo ime Jugoslovanski Sokolski Savez in z novim imenom potrdila sokolsko nacionalno integriteto in fuzijo ter panslovansko usmeritev in politiko z odobritvijo ustanovitve Češkoslovaško-jugoslovanske sokolske zveze, ki naj bi bila predhodnica Slovanske sokolske zveze. Glede na aktualni kulturni in politični boj v katoliškem delu države je bila sprejeta resolucija Sokolstvo, verstvo in nasprotne telovadne organizacije. Ta je poudarjala sokolsko delo *"za povzdigo telesnih in nravnih sil jugoslavenskoga naroda"* in *"svobodo nravnega prepričanja"* ter zavračala *"umetno in strankarsko stvorjeno trditev, da se v ... vrstah (sokolskih – op. p.) podpihuje sovražstvo proti verskemu prepričanju, to pa tembolj, ker ima Sokolstvo pripadnike vseh ver naše države"*. Resolucija je obtožila delovanje *"verskostrankarskega"* Orla, ki s protisokolsko agitacijo *"kvari in razkraja ne samo enotnost jugoslovanskega naroda, temveč ruši tudi notranjo čistost nacijske in moralne vsebine jugoslovanstva"* ter poudarila sokolsko stališče *"svobode v vprašanju verskega prepričanja slehernega svojega pripadnika"* in obsodila *"počenjanje klerikalne stranke in v njenih službah Sokolstvu sovražnih organizacij"*. Odgovor Sokolstva bo še povečan obseg dela in pomnožitev skrbi *"za izobraževanje in plemenitenje jugoslavenskoga naroda"*.⁴⁰ V drugi resoluciji Sokolstvo in politika pa so poudarili smernice, ki izhajajo iz sokolskega programa in ki se jih mora Sokol politik držati. Predvsem je to borba za enotno narodno državo, izključevanje Sokolstva in klerikalizma, saj s klerikalizmom *"vjera ulazi u politiku, da se stvori gospodstvo mednarodne katoličke hierarhije nad državnim i duhovnim životom državljana ..."* ter zahteva po moralnosti v politiki namesto surove borbe, laži in drugih nemoralnih sredstev, zato so zahtevali več sokolstva v politiki in politiko iz sokolstva.⁴¹ Statistika Zveze je na mariborski skupščini izkazala 264 društev v 19 reorganiziranih župah s 45 tisoč člani, medtem ko naj bi se del sokolstva v Srbiji šele organiziral, o njih pa še nimajo točnih podatkov. Starosta je ostal Ivan Oražen, tehnično delo je prevzel sokolska strokovna eminenca Viktor Murnik. Po organizacijski reorganizaciji je bilo na vrsti tehnično delo, ki ga je bilo treba poenotiti in Murnik je pri tem striktno stal na metodiki sokolskega telovadnega sestava.

"Zagrebski spor"

Čas po mariborski skupščini je bil tudi predvolilni čas za volitve v ustavodajno skupščino in zatem oblikovanje ustave in političnih koalicij, za Sokole pa preizkus jugoslovanske sokolske vzajemnosti in bratstva. Le-to se je lomilo v narodno-mešanih društvih, medtem ko so bile razmere v Sloveniji obremenjene s kulturnim bojem in plebiscitom, v času katerega je na koroškem *"nastopilo 3000 Sokolov, katerih naloga je bila, čuvati imetje tamošnjih Slovencev pred nemškimi bandami"*,⁴² razmere v Srbiji pa s povojnim obnavljanjem dežele in društvenega življenja, a tudi sporom v Beogradu, saj je bilo tekom leta izključeno sokolsko društvo Srpski sokol Dušan Silni, ker ni hotelo opustiti narodnega imena v imenu društva.⁴³ Kot lahko beremo v skupščinskem poročilu, je politični boj, zlasti v zahodnem delu države, na Sokole *"vplival v toliki meri ..., da je bilo težko vzdržati ono bratsko medsebojno zaupanje, ki je prvi pogoj vsakega uspešnega društvenega dela"*, vnašala se je politika, ki je razbijala *"delo in bratstvo"*. Spori so prihajali v sokolstvo največkrat *"potom oseb, ki so Sokoli samo po imenu in niso nikdar uživali sokolske vzgoje v telovadnici"*.⁴⁴ Sokolski glasnik je v izogib politi-

40 SG, 1920, str. 385–395, Zapisnik.

41 SG, 1920, str. 396–398, Sokolstvo i politika.

42 SG, 1921, str. 308, Zapisnik.

43 Ervin Dolenc, Kulturni boj, Ljubljana 1996, str. 271.

44 SG, 1921, str. 307–308, Zapisnik.

zaciji in v ohranitev avtonomnosti oktobra 1920 predlagal rezerviranje nekega števila parlamentarnih sedežev za kulturna gibanja, kajti v dveletnem delovanju v svobodi so se lahko prepričali, "da 'narodni ljudi' nisu ujedno i Sokoli, da narodne stranke nisu pomagale Sokolstvo kao je to zdrav razum već zahtevao, i najposle, da su sve naše vlade do sada, bez izuzetka, zauzimale jedno stanovište prema Sokolstvu, koje je nas Sokole moralo samo da vredja i da nas zastidjuje, a to je stanovište bilo ovo: da, to je lepo, dobro vi radite, ali zasada se strpite, sve će to biti, samo vi radite!...". In seveda se lahko upravičeno vprašujejo ali naj slepo podprejo "njihove" stranke, ali pa se postavijo "na stanovište svoje i orijentišemo se onako, kako mi sami mislimo da je za nas Sokole najbezbednije, najsigurnije i najbolje!" V nadaljevanju so poudarili stališča izhajajoča iz deklaracij o Sokolstvu in politiki na mariborski skupščini in zahtevali, da "jugoslavenska država mora da primi jedan deo sokolskog rada na sebe, i da apsolutno sa Jugoslavenskim Sokolstvom bude u odnošaju najozbiljnijeg i najintimnijeg sporazuma!" Pri tem so imeli v mislih sodelovanje z ministrstvi za zdravje, šolstvo in obrambo.⁴⁵ In v Uradnem listu oktobra 1920 je šolski minister Pribičević v "razpisu" direktorjem srednjih in učiteljski šol predpisal telovadbo pozimi po sokolskem sistemu ter obenem opozoril na "razpis" z začetka leta 1920, ki je uzakonjala šolsko telovadbo po sokolskem sistemu in metodiki.

Konec novembra 1920 so se Jugoslovanski Sokoli v Ljubljani sestali s češko-slovaškimi in ustanovili Zvezo češkoslovaškega in jugoslovanskega sokolstva. Med cilji dvojne zveze je bilo zavzemanje za sokolsko reformo šolstva in vojske, obligatorni zakon o telesni vzgoji vseh državljanov ter organiziranje visoke šole za telesno vzgojo, najsi bo to pri Čehih ali v SHS. V svečani deklaraciji so med drugim poudarili težnjo po povojnem fizičnem preporedu obeh narodov in vzgoji mladih generacij, zahtevali, da država nameni tem vprašanjem pozornost oni pa ji nudijo pomoč, poudarili težnjo po kreiranju novega in popolnega tipa Slovana, ki bo stremel k vrhuncu človeške popolnosti, ter težnjo po slovanskem zbliževanju. Cilj obojih je služiti narodoma na temelju načel svobode, bratstva in enakosti ne glede na plemenske, stanovske ali verske razlike, ne glede na interese političnih strank ipd.⁴⁶ Po slovanski združitvi je Jugoslovanski Sokol pričel z akcijo vključitve v Mednarodno gimnastično zvezo, naloga je bila poverjena V. Murniku. Novo članstvo naj bi nadaljevalo predvojno članstvo Slovenske in Hrvaške zveze in sokole vrnilo na mednarodna tekmovanja. So pa zavrnili včlanitev v Jugoslovanski olimpijski odbor, češ da je olimpijska organizacija internacionalna, medtem ko so oni nacionalna organizacija in če bi se že udeležili olimpijskih tekmovanj, naj bi se jih na direktno povabilo Mednarodnega olimpijskega komiteja.

Sokolsko trenje se je nadaljevalo v srčiki jugoslovanstva, zagrebški sokolski župi. Bila so odsev tlečih narodnih nasprotij v matičnem zagrebškem društvu po fuziji Hrvaškega in Srbskega Sokola, ki so ponovno izbruhnili novembra 1920 na društveni skupščini in ob volitvah novega vodstva. O zaostrenih razmerah priča tudi letak, ki je zakrožil po Zagrebu in pozival hrvaške sokolice in sokole. V letaku je bilo med drugim očitano "stanoviti kliku u upravnom odboru", da je njihov "hrvatski barjak" zamenjala s "srbskim harjakom", da je ta "kliku" v društvu razvila "špijunstvo, denuncijanstvo i policijski sistem", uvajala protislovanske vaje in cirilico, hotela Sokola militarizirati ter s svojimi grehi ranila hrvaško čast in ponos. In "ta demokratska hidra još nije posve uništena ...", "ta kliku ..., bi htjela ponovno zagospodariti u našem bivšem 'hrvatskom domu' po svojoj staroj korupcionističkoj i destruktivnoj metodi sa našim imetkom". Zato

⁴⁵ SG, 1920, str. 418, Pred izbore.

⁴⁶ SG, 1921, str. 4-7, Savez Češkoslovačkog i Južnoslovenskog Sokolstva.

letak poziva pravoverne na izpolnitev sokolske dolžnosti in polnoštevilno volilno udeležbo ter izvolitev liste z Josipom Hanušem, Franjom Bučarjem, Milanom Dečakom idr.⁴⁷ Spor so v začetku leta 1921 začasno premostili z ustanovitvijo drugega društva Sokol I., v katerega se je preselil jugoslovanski del zagrebških Sokolov, spor pa se je prenesel na raven župe z zahtevo hrvaških sokolov po delitvi zagrebške župe, česar pa starešinstvo v Ljubljani ni dovolilo.⁴⁸ Konec aprila (po smrti staroste Oražna) je Zveza predlagala organiziranje izredne skupščine in volitve novega vodstva po "ad hoc" spremenjenih pravilih, čemur je nasprotovalo staro župno vodstvo. Tako so hrvaški sokoli na Wilsonovem trgu bojkotirali delo župe in zagrebškega župnega zleta, za osiješko skupščino pa pripravili posebno deklaracijo.⁴⁹

V času zaostrovanja zagrebškega spora in že začetih pripravah na osiješko skupščino ter manifestativni vsesokolski zlet jugoslovanskega sokolstva v letu 1922 v Ljubljani, je sokolske vrste 11. marca 1921 pretresel šok, da je na svojem domu umrl starosta Ivan Oražen. Sledeč odmevom v pisanjih sokolskih odbornikov o Oražnu, zasledimo, ne glede na rek o pokojnem vse dobro, veliko spoštovanje. Gangl je npr. poudaril njegovo humanost in socialnost, kar ne preseneča, saj je bil zdravnik in tudi odraščal je v težkih razmerah. Politično je bil liberalno-demokratično usmerjen, a je iz politike že pred prvo vojno izstopil in se predal sokolskemu delu ter bil sokolski Jugoslovčan od glave do pete. Vodenje sokolstva je prevzel v najtežjih trenutkih združevanja in priznavali so mu organizacijsko sposobnost in odločnost ter previdnost pri vodenju in usmerjanju sokolskih raznorodnih množic v jugoslovanstvo. Pomenljiv primer je navajal prečanski Srb Laza Popović, ki je nekega dne jezen rekel Oražnu: *"slušaj Janez, nama smeta taj vaš slovenački razgovor, brate mi to prosto ne razumemo, mi to nečemo, pa dobro, ako to može nigde da bude, učinimo bar u Jugoslov. Sokolstvu odlučan potez, i neka Sokolstvo govori jedan jezik i piše jednu reč, zajedničku, što je govore i pišu deset milijona ljudi u ovoj državi ... Pošteno i junački mi je odgovorio Oražen: slušaj sada ti mene što ću da ti kažem, nemoj da izazivaš, stvar će ići svojim putem i polako će biti što ti hočeš, ali ako sad odjedanput gruneš sa takvim zahtevom probudićeš zlo, nemoj, ostavi to još za neko vreme, a dabogme da ja to mislim što i ti ..."*⁵⁰

Vodenje Zveze je prevzel podstarosta Vladimir Ravnihar in pod njegovim vodstvom je konec aprila 1921 potekala seja starešinstva. Na njej so sklenili poslati dopis ustanovajni skupščini, naj se država preimenuje v Jugoslavijo, obravnavali zagrebški spor, v prejetih poročilih žup in društev pa ugotavljali, da notranje sokolsko delo *"ni ustaljeno, ni enotno in vsled tega tudi ne kaže enakega uspeha, ki bi ga moralo pod drugimi pogoji."* Vzroki naj bi ležali v posledicah vojne, ko je umrlo mnogo preverjenih sokolskih delavcev, mnogi preživeli pa so zapadli v povojno brezdelje. Vrste so marsikje popolnili sokolski karieristi, ki so od instituta članstva pričakovali materialnih koristi. S tem je izgubljalo predvsem vzgojno delo, sokolstvo pa se za mnoge zvedlo na večšinarsko športno organizacijo. Bistvo sokolskega dela pa bi moralo biti *"preporod ... ljudstva"*, ki je *"eden glavnih temeljev mlade države ..."*, vzgoja *"jugoslovanskega človeka, državljana, Sokola"*. Uspeh dela je odvisen tudi od kadrovanja in odgovornosti izbranih odbornikov in Sokolstvo se mora zavedati, *"da mesta društvenih in župnih funkcionarjev niso častna, temveč mesta dela, kdor pa noče delati, naj se ga ne postavi na tako odgovorno mesto"*.⁵¹

47 SG, 1920, str. 519, Letak.

48 SG, 1921, str. 424, Sokolska župa Zagrebačka.

49 SG, 1921, str. 426, Sokolska župa Zagrebačka.

50 SG, 1921, str. 149, Oražen i Sokolstvo.

51 SG, 1921, 225–228, Iz zapisnikov sej starešinstva.

Osiješka Vidovdanska resolucija

Pred skupščino so mnoge župe priredile zlete in se pripravljale za "pokrajinski zlet" v Osijeku, ki je potekal vzporedno s skupščino. Zlet je priredila tudi zagrebška župa in z zletom je, kot je v uvodu poročila poudaril Dragutin Šulce, slavilo "jugoslawenstvo ... u bijelom našem Zagrebu slavlje". Skupaj s sokoli so korakali in vadili vojaštvo in srednješolska mladina, kar je povzročilo kritike o militarizaciji Sokola, Šulce pa je odgovarjal, da nasprotno, "neće vojska militarizirati Sokolstvo, nego će ono vojsku sokolizirati". Na zletu zaradi spora ni sodeloval Sokol z Wilsonovega trga, "spor" pa je vplival tudi na pomisleke pri nekaterih drugih društvih, saj naj bi bilo obotavljanje o udeležbi v Jastrebarskem in Kutini.⁵² Zagrebški spor in abstenenca Sokola (Wilsonov trg) se je prenesla na osiješko skupščino na Vidov dan. Sokol (Wilsonov trg) se ni udeležil obveznega "pokrajinskega zleta" in javne telovadbe, na skupščino pa je poslal le skromno delegacijo s spomenico, ki je v 4. točki zahtevala, da se aktualna sokolska organizacija "napusti a da se mjesto nje osnuju zasebna hrvatska, srpska i slovenska sokolstva".⁵³ Zahteve so bile zavržene in skupščina je v posebni t.i. "vidovdanski resoluciji", upoštevajoč sklepe novosadskega sabora in mariborske skupščine, izjavljala in poudarjala novosadsko združitev 1919 ter mariborsko jugoslovansko preimenovanje 1920. Na osnovi sokolskih načel o vprašanju narodnosti in naroda, so potom evolucije postali Jugoslovani in se glede bodočnosti postavili na stališče jugoslovanskega realizma. Po njihovem mišljenju je "realno Jugoslawenstvo ... integralno ujedinjenje i potpuno mehaničko izmješanje svih postojećih etničkih i moralnih elemenata naših u pravcu gradjenja jedne homogene jugoslawanske mase", kar bo po "načelih odabiranja" ustvarilo "jugoslawenski tip kulture kao sredstvo za razvoj slawenske kulture na putu u čovečanstvo". Upoštevajoč aktualne težave razvoja in razširitve jugoslovanskega, gredo brezkompromisno naprej na stališču: kdor Sokol ta Jugoslawan, zato, poudarijo v zaključku, "van Sokolstva, svrstanog u Jugoslawenskom savezu, nema i ne može u našem narodu da bude nikakvog drugog Sokolstva."⁵⁴ Vidovdansko resolucijo "enotnosti" sta podprla tudi delegata zagrebškega Sokola, vsaj tako poudari Sokolski Glasnik, medtem ko je bilo za druge točke spomenice zagrebškega Sokola sklenjeno, da jih rešuje zvezino razsodišče. Skupščina, ki je izvolila za novega starosta V. Ravniharja, za načelnika pa V. Murnika, je v končni resoluciji, glede na zaostrene politično-kulturne razmere v državi in očitke o "brezverskem Sokolu" poudarila, da Jugoslawansko Sokolstvo spoštuje vsako versko prepričanje in vera ni ovira za včlanitev v Sokola ter da je lahko član Jugoslawanskega Sokola "somišljenik vsake politične stranke, ki temelji na ideji narodnega in državnega edinstva", o političnih vprašanjih pa se v sokolstvu ne razpravlja. Glede "telesne vzgoje" je naprošala Ministrstvo prosvete za organiziranje sokolskih tečajev za učitelje telovadbe in nastavitve sokolsko usposobljenih telovadnih učiteljev na vseh učiteljskih v državi, pri oblastvih pa posebnih nadzornikov za telesno vzgojo. Prav tako so predlagali ustanovitev katedre za telesno vzgojo vsaj pri eni od filozofskih fakultet in s sodelovanjem medicinske fakultete – predavatelji naj bi bili priznani sokolski strokovnjaki –, Ministrstvo za zdravje pa naj štipendira študij mladih zdravnikov večjih telesnih vaj, ki bi se specializirali kot fiziologi in razvijali fiziologijo, kar naj bi prispevalo k razvoju telesne vzgoje v narodu.⁵⁵

52 SG, 1921, 281–286, I. slet Sokolske župe Zagrebačke.

53 SG, 1921, str. 426, Sok. župa Zagrebačka.

54 SG, 1921, str. 296–297, Vidovdanska resolucija.

55 SG, 1921, 298–317, Zapisnik.

Epilog

Novi Sad, Maribor in Osijek so bili temelji sokolskega jugoslovaniziranja, a z dodatkom, da je bil Osijek z vidovdansko resolucijo o enotnosti posledično točka razhoda z delom hrvaškega sokolstva. Po osiješki skupščini je sokolsko razsodišče obravnavalo "zagrebški spor" ter krivdo porazdelilo med obe stranki, tako na posameznike zagrebške župe in društva Sokol I. kot na Sokol (Wilsonov trg), ki je bilo razglašeno krivim sokolske nediscipline in separatizma. Na izredni skupščini zagrebške župe v začetku novembra 1921 ni bilo predstavnikov zagrebškega Sokola, Sokola iz Jastrebarskega in Petrinje. Še dan pred izredno skupščino so predstavniki Sokola Wilsonov trg predstavniku zagrebške župe jasno in glasno sporočili, da "sokolsko društvo na Wilsonovom trgu neće da se upušta ni u kakve pregovore glede riješenja zagrebačkih sokolskih sporova, već da odlučno stoji na stanovištu 4. točke svoje deklaracije ..., a kojom se traži osnutak zasebnih plemenskih saveza, srpskog, hrvatskog i slovenskog."⁵⁶

In so se razšli ter pričakali šestojanuarsko diktaturo in zakon o Sokolu Kraljevine Jugoslavije organizirani v Jugoslovanski Sokolski zvezi s sedežem v Ljubljani, članici Jugoslovanskega olimpijskega odbora, Mednarodne gimnastične zveze in Slovanske sokolske zveze, Hrvaški sokolski zvezi s sedežem v Zagrebu in beograjskem Sokolskem društvu Dušan Silni.

⁵⁶ SG, 1921, str. 428, Sokolska župa Zagrebačka.